ناسنامە و سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران

15-03-2021

نووسەرەکان

ناوەندی لێکۆڵینەوەی رووداو

کورتە : کۆماری ئیسلامیی ئێران شوناس یان ناسنامەی سیاسیی تایبەت بە خۆی هەیە. ئەو ناسنامەیە سێ رەهەندی سەرەکیی هەیە، کە بریتین لە رەهەندی بڕوابوون بە ئێرانشار، رەهەندی شۆڕشگێڕی و رەهەندی ئیسلامی-شیعی، کە کۆی ئەمانەش لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا رێنیشاندەریەتی. بۆیە سیاسەت و رەفتاری دەرەکیی ئێران لەسەر بنەمای جۆرێک لە عەقڵانییەتی ئایینی-ئەخلاقی و ئایدیالیستی پێناسە دەکرێت.

پێشەکی

کۆماری ئیسلامیی ئێران شوناس یان ناسنامەی سیاسیی تایبەت بە خۆی هەیە. ئەو ناسنامەیە سێ رەهەندی سەرەکیی هەیە، کە بریتین لە رەهەندی بڕوابوون بە ئێرانشار، رەهەندی شۆڕشگێڕی و رەهەندی ئیسلامی-شیعی، کە کۆی ئەمانەش لە سیاسەتی نێودەوڵەتیدا رێنیشاندەریەتی. بۆیە سیاسەت و رەفتاری دەرەکیی ئێران لەسەر بنەمای جۆرێک لە عەقڵانییەتی ئایینی-ئەخلاقی و ئایدیالیستی پێناسە دەکرێت. لە کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، بەهۆی ئەوەی کە سرووشتی رەوایی و هێز بڕوایە(عەقیدەتییە)، لەئەنجامدا سیاسەتی دەرەوەی ئێرانیش ئایدیۆلۆژیاییە و پاراستنی دەسەڵات و دەستەبەرکردنی هێز لە چوارچێوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، پەیوەندیی بە پاراستنی بەرژەوەندی و ئاسایشی سیستمە سیاسییە عەقیدەتییەکەیەوە هەیە لە ئاستی نێوخۆ و دەرەوەدا. هەروەها پاراستنی دەسەڵاتداریی حوکمڕانانی ئێران، گرێدراوی پەیڕەوکردنی ئەم ستراتیژەیە لە سیاسەتی دەرەوەی ئێراندا؛ بۆ نموونە چۆنییەتی پەیوەندی ئێران لەگەڵ ئیسرائیل و ئەمریکا.

گرنگی ئەم نووسین و باسە لەوەدایە کە لەلایەك بۆ تێگەیشتن لە هۆکاری فراوانخوازی ناوچەیی، هەروەها ستراتیژ و چۆنییەتی رەفتاری سیاسەتی دەرەکی کۆماری ئیسلامی و لەلایەکی دیکەوە، پاڵنەر و هۆکار و ئامانج و ئامرازەکانی، پێویستە بگەڕێینەوە بۆ ناسنامەی ئەم سیستمە سیاسییە ئایدیۆلۆژیاییە.

پرسی سەرەکی ئەم باسە بریتییە لە تێگەیشتن لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران بەپێی ناسنامە سیاسی-شۆڕشگێڕانە-ئیسلامییەکەی و بۆ ئەم مەبەستەش ئامانجی سەرەکی ئەم نووسین و باسە ئەوەیە کە وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە کە چ پەیوەندییەك لەنێوان بەها وناسنامەی کۆماری ئیسلامیی ئێران لەگەڵ سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتەدا هەیە؟

گریمانەی سەرەکیی ئەم نووسینە ئەوەیە کە بۆ خوێندنەوەی سیاسەتی دەرەکیی کۆماری ئیسلامی ناتوانین وەکو دەوڵەتێکی ئاسایی تەنیا بۆ هۆکارە ئاسایشییە مادی و بەرژەوەندییە ئابووری و نەتەوەییەکان بگەڕێینەوە. بەڵکو پێویستە بگەڕێینەوە بۆ رەگەز و بنەما و پێکهێنەرە بەهایی و ناسنامەییەکانی ئەم دەوڵەتە کە سیستمە سیاسییەکەی لەسەر دامەزراوە، بۆئەوەی باشتر لە سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتە تێبگەین.

ئەم باسە لە چەند تەوەرێك پێکدێت. لە بەشی یەکەمدا باسی پەیوەندیی ناسنامە و سیاسەتی دەرەوە بەپێی تیۆری کۆنستراکتیڤیزم دەکەین و لە بەشی دووەمدا سەرچاوەکانی ناسنامەسازی لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا دەخەینەڕوو و لە بەشی سێیەمدا کاریگەریی بەها و نۆرمە ناسنامەییە پێکهێنەرەکانی کۆماری ئیسلامی لەسەر سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتە دەخەینەڕوو و لە بەشی چوارەم و کۆتاییدا پەیوەندیی نێوان ناسنامە و سیاسەتی فراوانخوازیی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە سیاسەتی دەرەوەدا دەستنیشاندەکەین و پاشان دەرئەنجامەکانی باسەکەمان دەخەینەڕوو.

یەکەم: سیاسەتی دەرەوە و ناسنامە

سیاسەتی دەرەوە کۆمەڵە ئامانج، هەڵوێست، رێباز و ئامرازێکە کە حکومەتێك بەرامبەر یەکە سیاسییەکانیتری نێودەوڵەتی بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان، بەدواداچوونیان بۆ دەکات. سیاسەتی دەرەوە هەوڵدەدات کاریگەری لەسەر رەفتاری وڵاتانی دیکە بکات یان کاریگەری لەسەر کۆی سیستمی نێودەوڵەتی هەبێت کە ئەمەش لەهەنگاوی دروستبوونی بیرۆکەکانی بەرژەوەندی نەتەوەیی و رێکخستنیان لەچوارچێوەی ئامانج و مەبەستی دیاریکراو و دواتر دەستنیشانکردنی هۆکارەکانی هەلومەرجی نێوخۆیی و دەرەکی کە کاریگەری لەسەر ئامانجەکان و شیکردنەوەی تواناکانی دەوڵەت و داڕشتنی پلان و ستراتیژی بۆ بەکارهێنانی تواناکان بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجەکاندا هەیە. (پلانو و روی، 1375: ص21). سیاسەتی دەرەوە گرنگی بە پرسە جۆراوجۆرەکانی وەک: پرۆسەکانی هەنووکەیی لە ئاستی دامەزراوە فەرمی و نافەرمییەکانی حکومەت، پرۆسەی دروستکردنی بڕیار و ستراتیژییەکانی هەڵبژاردنی عەقڵانی، ئامانجەکان و ئامرازەکان، ژینگە و سرووشتی سیاسی نێوخۆیی، بکەرەکان و رەگەزە دەرونییەکانیان و تێگەیشتنیان، ئایدۆلۆژیا، ژیۆپۆلیتیك و تا دوایی، دەدات. لەم روانگەیەوە سیاسەتی دەرەوە جەخت لەسەر پرۆسە نێوخۆییەکانی دروستکردنی بڕیار دەکات و سیاسەتی نێودەوڵەتی تەرکیز لەسەر پەیوەندی نێوان دەوڵەتان وەك سیستمێکی نێودەوڵەتی و تایبەتمەندییەکانی سیستمەکە دەکات (اقایی و رسولی، 1388: ص7).

"کۆنستراکتیڤیزم" وەك لقێك لە تیۆرییە رەخنەگەراییەکان بە خستنەڕووی تێگەیشتنێك لە سیاسەتی ناسنامەیی هەوڵدەدات چۆنییەتی رۆل و کاریگەری کۆمەڵە نێوان زەینییەکان وەکو: ناسیونالیزم، ئەتنیك، نەژاد، مەزهەب و پرەستیژ، لە سیاسەتی دەرەوەدا شرۆڤە بکات. هەروەها کۆنستراکتیڤیستەکان بڕوایانوایە کە گرنگی بابەتەکانی ناسنامەیی لەوەدایە کە ناسنامە بەشێکە لە پرۆسەکانی پێکهێنەری

وڵاتێك و لە ئەنجامدا رەفتارە نێوخۆیی و دەرەكییەكان ئاراستە دەكات(كیانی، 1386: ص111). ناسنامەی ئەكتەر/بكەرەكان لە ناوەندی تیۆری كۆنستـراكتیڤیزمدایە، لەم ڕوانگەیەوە، ناسنامە بـریتییە لە تیگەیشتنەكان و چاوەڕوانییەكان دەربارەی (خود) كە تایبەتە بە ڕۆڵ بینین یان بەجێهێنانی ئەرك (مشیرزادە، 1385: ص332).

بەگشتی كۆنستـراكتیڤیستەكان بڕوایان بە دووجۆر ناسنامە بۆ دەوڵەت هەیە: یەكەمیان، ناسنامەی بەكۆمەڵ. دووەمیان، ناسنامەی كۆمەڵایەتی. ناسنامەی بەكۆمەڵی دەوڵەت بنەمای مادی هەیە، وەكو: تایبەتمەندی وڵات و جوگرافیا و دانیشتووان و...تاد، لەكاتێكدا ناسنامەی كۆمەڵایەتی، لە هەڵسوكەوت و مامەڵەی دەوڵەتان لەگەڵ یەكتـری دروستدەبێت و دەبێتە هۆی جیاوازی دەوڵەتان لە یەكتـری لە سیستمی نێودەوڵەتیدا (عگایی و رسولی پانی ابادی، 1389: ص221).

لەوبارەیەوە، بیرمەندی سەرەكی قوتابخانەكە، (ئەلێكساندر ونت Alexander Wendt)، لەو بڕوایەدایە كە گرفت و كێشە ئاسایشییەكان و بەم پێیە سەرهەڵدانی جەنگەكان لەنێوان ئەكتەرەكاندا سرووشتی نین، بەڵكوو لە ئەنجامی بەجێهێنانی ئەركێكی پیرۆزە كە بۆ خۆیان، قەناعەتیان پێهێناوە و رازیان دەكات (بیلیس و اسمیت، 1383: ص598).

لەڕوانگەی تیۆری كۆنستـراكتیڤیزم(Constructivism)، بۆ ناسین و شیكردنەوەی رەفتاری دەوڵەتان لە سیستمی نێودەوڵەتیدا، دەبێت پێش هەرشتێك گرنگی و سەرنج بدرێتە ناسنامەی ئەو وڵاتانە كە بۆ خۆیان پێناسەیان كردووە، كە دروستكەری عەقڵانییەتی ئەم دەوڵەتە و پێناسە كردنی واقعییەتە لەڕوانگەی ئەو ئەكتەرەوە كە بەرژەوەندی و ویستەكان و داخوازییەكانی لە پێوندی لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا بنیات دەنێت. هەروەها بەرگریكردن لەم ناسنامەیە دەبێتە كاری لەپێشینەی سیاسەتی دەرەوەی هەر دەوڵەتێك كە ئەمەش رەوایەتی بە رەفتارەكانی ئەو دەوڵەتە دەدات و لەوانەشە بە پێچەوانەكەی راست بێت بۆ ئەكتەر و دەوڵەتێكی دیكە (رسولی پانی ابادی، 1390: ص112). لەڕوانگەی كۆنستـراكتیڤیستەكانەوە، ناكۆكی و دژایەتی ناسنامەیی هۆكاری سەرەكی جەنگ و پشێویە، قەیران و پشێویش بەرهەمی دروستكراوی ململانێیە ناسنامەییەكانە. بەم هۆیەشەكە هاوكاری وەك پرۆسەیەكی فێربوونی كۆمەڵایەتی سەیر دەكرێت، كە دەبێتە هۆی تێگەیشتنی یەكسان و هاوبەش لە واقعییەت، هەروەها دەبێتە هۆی دووبارە پێناسە كردنەوەی بەرژەوەندییەكان كە ئەمەش دەبێتە هۆی پەرەسەندنی ناسنامە كۆییەكان یان بەكۆمەڵ، كە دەتوانێت هاوكێشەی ئاسایشی چارەسەر بكات (اسكندریان، 1383: ص184).

لەم روانگەیەوە، تیۆری كۆنستـراكتیڤیزم بۆ شیكردنەوەی سیاسەتی دەرەوە دەتوانێت زۆر گونجاو بێت. بەهۆی ئەوەی كە بەم گریمانەوە دەستپێدەكات كە بكەران جیهانی خۆیان دروستدەكەن و سیاسەتی دەرەوەش بواری هەڵبژاردنەكانە و ژینگەیەكە تیایدا بكەرەكان تەفسیر دەكەن، بڕیار وەردەگرن، رادەگەیەنن و جێبەجێدەكەن، بۆیە سیاسەتی دەرەوە جۆرێكە لە بنیاتنان و دروستكردن، واتا ئەكتەر/بكەرەكان بڕیاردەدەن كە وابن. هەروەها كاریگەری بەها و پێوەر(نۆرم) لەسەر سیاسەتی دەرەوە لەڕێگەی پرۆسەی بەكۆمەڵایەتیبوونەوە دەبێت لە هەردوو ئاستی نەتەوەیی و نێودەوڵەتیدا، واتا پێوەرە نێوخۆیی و پێوەرە سەروو نەتەوەییەكان (جوادی ارجمند، 1389: ص43).

دووەم: سەرچاوەكانی ناسنامە-سازی لە سیاسەتی

دەرەوەی كۆماری ئیسلامیی ئێران

مەبەست لە سەرچاوەكانی ناسنامە-ساز، كۆمەڵێك رەگەزی بنیاتنەرانەیە لە سیستمەكانی بەهایی و پێوەریدا، كە دەبنە هۆی دروستبوون و پێكهاتن و بەرجەستەبوونی تایبەتمەندییەكانی كۆمەڵایەتی، سیاسی و كولتووری دەوڵەتی ئێران، كە ئەم دەوڵەتە لە دەوڵەتەكانی دیكە جیادەكاتەوە. ئەم سەرچاوە ناسنامە-سازانە، بنەمای لێكدانەوە و تێگەیشتنی سیاسەت داڕێژەرانەن لە بواری پەیوەندیە نێودەوڵەتیەكان و سیاسەتی دەرەوە، هەوەرها رووداوەكان، ئامانج و مەبەستەكانی ئەكتەرەكانی دیكە، كە لە قۆناغی دواتـردا، كاردانەوەی گونجاو بەرامبەر ئەواندا پێناسە دەكات. مێژووی ئێران، ئایینی ئیسلام و مەزهەبی شیعە، گوتاری شۆڕشی ئیسلامی، جیهانی سێیەمگەرایی و ژیۆپۆلێتیك، وەك بەشێك لە سەرچاوەكانی ناسنامەساز، لە سیاسەتی دەروەی كۆماری ئیسلامیی ئێراندا دەناسرێن (دهقانی فیروز ابادی و نوری،"كتاب"، 1391: ص70). بۆ نموونە گوتاری جیهانی سێیەمگەرایی یەكێك لە سەرچاوەكانی ناسنامەسازی لە سیاسەتی دەرەوەی كۆماری ئیسلامیی ئێراندایە. ئەم سیستمە مانایە بەبڕوای دامەزرێنەران و تیۆریسییەنەكانی كۆماری ئیسلامی ناوەڕۆك و گەوهەرێكی دژە كۆلۆنیالیستی، دژە ئیمپریالیستی و دژە هەژمونگەرایی لە خۆیدا هەڵگرتووە. جیهانی سێیەمگەرایی دژی بارووودۆخی هەنووكەیی و سیستمی سیاسی-ئابووری نێودەوڵەتییە و لە هەوڵی چاكسازی وهەموارركردنی بارودۆخەكە بە ئاراستەی گەیشتن بە سیستمی دڵخوازە بەمەبەستی دەستەبەركردنی ئاسایش و بەرژەوەندیی كۆماری ئیسلامیی ئێران و وڵاتانی ناسراو بە جیهانی سێیەم یان هەروەكو ئێستاكە لە پاش رووخانی یەكێتی سۆڤیەت و بلۆكی رۆژهەڵات لە ساڵی(1991) پێی دەگوتـرێت وڵاتانی پەرەنەسەندوو یان باشوور. ئەم گوتارە؛ بنەماكان، رێساكان، پێوەرەكان و دامەزراوە سەرەكییەكانی سیستمی نێودەوڵەتی وەكو: دەوڵەت و سەروەریی نەتەوەیی و دەستێوەرنەدان لە كاروباری نێوخۆی وڵاتان قبوڵ دەكات، بەڵام بڕوای وایە كە سیستمی هەنووكەیی نێودەوڵەتی لەڕووی رێسا و یاساكان و هەروەها ئابووریيەوە دەبێت لە بەرژەوەندیی وڵاتانی جیهانی سێیەم گۆڕانكاری بە سەردابێت (دهقانی فیروز ابادی، 1388: ص180).

یەكێك لە نۆرم و پێوەرەكانی بەهایی گرنگ لە ناسنامەی كۆماری ئیسلامیی ئێران كە رۆڵی سەرەكی لە رەفتارەكانی سیاسەتی

دەرەوەیدا هەیە، پاراستنی بەرژەوەندی سیستمی ئیسلامییە. ئەم پێوەرە بەهایە لە بواری پەیوەندی دەرەکی کۆماری ئیسلامی ئێران لەگەڵ سیستمی نێودەوڵەتی و وڵاتانی دیکە، دەتوانێت ببێتە هۆی دووجۆرە رەفتاری جیاواز. یەکەم: لە هەندێ دۆخدا بەپێی ئەم بنەمایە بەرژەوەندی دەوڵەتی ئیسلامی وادەخوازێت، کە لەسەربنەمای زەرورەتی مانەوەی دەوڵەتی ئیسلامی، هەوڵبدات خۆی لەگەڵ بەها و پێوەرە نێودەوڵەتیەکان بگونجێنێت یان قبوڵیان بکات هەرچەندە کاتی بێت. دووهەم: لە هەندێ دۆخدا ئەم بەرژەوەندییە بە مانای پاراستنی بەهاکان و رێساکانی ئیسلامی و رێگرتنە لە نفووزی بێگانەکان لە وڵات کە لەم حاڵەتەدا، بۆ پاراستنی ئەم بەها باڵایانە دەتوانێت پێوەر، بەها، رێسا و یاسا نێودەوڵەتییەکان، لەبەرچاو نەگرێت یان پێشێلیان بکات (مشیرزادە، مقالە، 1385: ص23).
لێرەوە دەتوانیین بڵێین کە پاراستنی بەرژەوەندی سیستم رەوایی هزری خۆی لە (بنەمای تەقییە) وەردەگرێت. هەروەها لەمباریەوە ئایەتۆڵڵا خومەینی دەڵێت: "پاراستنی ئیسلام و حکومەتی ئیسلامی، لە نوێژ گرنگتر و پڕبایەختر.."(موسوی خمینی، 1377: ص58).
چەمکی پاراستنی بەرژەوەندی سیستم(حفظ النظام) بە دوو واتا بەکاردێت: ا- پاراستنی یەکپارچەیی و یەکێتی نێوخۆیی و دامەزراوەکان لە پشێوی و ناسەقامگیری. ب- پارێزگاری لە کیانی ئیسلامی و موسڵمانان و بەرامبەر هەڕەشە و هێرشی دووژمنان و کافرەکان.(نائینی، 2003: 7). بۆیە فەقیهە شیعەکان لە کۆماری ئیسلامی ئێران پاراستن و دەستەبەرکردنی ئاسایشی دەوڵەتی ئیسلامی بە سەرووی هەر شتێکی دیکە دادەنێنن و بە بەرزترین ئەرك (واجب) پێناسە دەکەن. تەنانەت ئامانجی دروستکردنی حکومەتی ئیسلامی بۆ پاراستنی ئیسلام، دەزانن.(شریعتی، 2008: 262-263). بەم پێیەش، کۆماری ئیسلامی راگرتنی بڕیارە شەرعییەکان و مافەکانی خەڵك بۆ پاراستنی سیستم و تەنانەت کاری سیخوری بۆ ئیسلام و پاراستنی ئاسایشی حکومەتی ئیسلامی بە ئەرکێکی پیرۆز و رەوا دەزانن.(امام خمینی، 2010، ج 21: 142).

سێیەم: ناسنامە و سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامی ئێران

بە سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ئێران، ئایەتوڵلا خومەینی وەک رێبەری ئەم شۆڕشە پێداگری لەسەر رەهەندی سیاسیی ئایدیا و بنەما ئیسلامی و شیعییەکان و پەیوەندی ئایین لەگەڵ سیاسەت دەکرد و بەم پێیە ئامانجی کۆتایی شۆڕشی ئیسلامی بە گەڕانەوەی ناسنامە ئیسلامییەکەی بۆ ئێران دەزانی.(امام خمینی، صحیفەنور، ج 5، 1991: 178). لەلایەکی دیکەوە، گرنگیی هزری سیاسی/فقهی شیعی بۆ کۆماری ئیسلامی لەوە دایە کە پێکهێنەر و بنیاتنەری تێگەیشتنی موسوڵمانان و سیستمی سیاسی کۆماری ئیسلامی ئێرانە لە جیهان کە تەعامولی لەگەڵ دەکەن، بەو واتایە کە جیهان و سیستمی نێودەوڵەتی لەم روانگەیەوە واتادار یان مانادار دەبێت. لە روانگەیەکی دیکەوە، فقهی سیاسی شیعی پێناسەی سیاسەت و چۆنییەتی جێبەجێکردنی دەکات. هەروەها دەستنیشانی دۆست و دووژمن و پەیوەندیەکان و دۆخی ئاسایش و نائاسایشی دەکات. بەو پێیەی کە کۆمەڵە پێوەر و بەهایەکە کە چوارچێوەی رەفتاریی ئەم سیستمە سیاسییە دەستنیشاندەکات.(شبان نیا، 2006: 102).
تەنانەت هزری سیاسی/ فقهی شیعی بە پاڵپشتی ئایەتی (60) لە سوورەتی ئەنفالدا کە دەڵێت: "بەرامبەر کافراندا تاوەکو ئەو جێگەیەی کە دەتوانن خۆتان ئامادە بکەن. تاوەکو دووژمنانی خوا و دووژمنانی خۆتان بترسێنن..."، بۆ پاراستنی ئاسایشی موسڵمانان و حکومەتە ئیسلامییەکەی لە بواری نێودەوڵەتیدا "جیهاد" دێنێتە ئاراوە.(پرهیزکار، 2011: 183).
هەروەها فقهی سیاسی شیعی، سیستمی سیاسیی ئێران بۆ پاراستن و دەستەبەرکردنی ئاسایشی ئۆمەت و حکومەتی ئیسلامی رادەسپێرێت یان ئەرکداری دەکات کە پەیڕەوی لە چوارچێوەی بنەما فقهییەکان بکات یان رەچاویان بکات. بۆ نموونە، بنەمای فقهیی "نەفی سەبیل" لە سیاسەتی دەرەوەدا لەرێگەی دووژمنایەتی یان سیاسەتی رێگەگرتن لە زاڵبوونی ناموسوڵمانەکان و دەوڵەتە زلهێزەکان و بەگشتی جیهانی رۆژئاوایی پراکتیزە دەکرێت. بۆیە هەر ئەمەیش وادەکات کە رێبەرانی کۆماری ئیسلامی لەژێر کاریگەری ئایدیۆلۆژیای ئیسلامی سیاسیدا بە توندی رووبەڕووی بەها و نۆرم و سیستم و رژێمە رۆژئاواییەکان ببنەوە و ئەم رووبەڕووبوونەوەیە بە بەشێك لە ئەرکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیایی خۆیانی بزانن.(متقي، 2007: 27).
مادەی (3) لە دەستوری کۆماری ئیسلامی ئێران، حکومەت بە بەرپرسیار دەزانێت و رایدەسپێرێت تا هەموو تواناکانی خۆی بۆ گەیشتن بەڕادەی بەرزی هێزی تەواوی بەرگری نەتەوەیی لەرێگەی پەروەردەی سەربازی بۆ پاراستنی سەربەخۆیی و یەکپارچەیی خاك و سیستمی ئیسلامی وڵات، بەکاربێنێت. لە بڕگەی (16) لە مادەی سێیەم، رێکخستنی سیاسەتی دەرەوەی وڵات لەسەر بنەمای پێوەرەکانی ئیسلامی، بەرپرسیاریی برایانە بەرامبەر هەموو موسوڵمانان و پاڵپشتی و پشتیوانی بێوچان لە زوڵملێکراوانی هەموو جیهان بە ئەرکی دەوڵەت دەزانێت(دەستووری کۆماری ئیسلامی ئێران، هەموارکراوی ساڵی 1989).
لەم چوارچێوەیەدا، کۆماری ئیسلامی ئێران هەوڵدەدات بۆ دروستکردن و پێناسەکردنی ناسنامەیەکی نوێ بۆ جیهانی ئیسلام و پێشکەشکردنی دۆکتۆرینی (دیموکراسی ئایینی) بۆ وڵاتانی ئیسلامی و پەرەپێدانی خەباتی بڕوایی و رزگاریخوازانە لەسەر بنەمای ئیسلام، لەهەمبەر ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و رۆژئاوادا هێزێکی کاریگەر دروستبکات، بۆ ئەم مەبەستەش سوود لە بزوتنەوە رزگاریخوازەکان و بنەماکانی هزری جیهاد و دژایەتی ئیستکبار و بڵاوکردنەوەی رۆحی سەربەخۆییخوازی بۆ دژایەتیکردنی ئیسرائیل وەردەگرێت و هەوڵدەدات کە ئەمە لەسەر بنەمای نەتەوەیی و عەرەبی نەبێت، بەڵکوو لەسەر بنەمای ئایدۆلۆژیك و ئایینی بێت، بۆ ئەم مەبەستەش کۆماری ئیسلامی ئێران هەوڵدەدات هەموو رەگەز و فاکتەرەکان وەکو: بڕوایی، ئایدۆلۆژیایی، ئایینی، ژیۆپۆلێتیك و تەنانەت فاکتەری وزە (نەوت و غاز) و...تاد، بەکار بێنێت(دهشیری، 1383: ص45).

رەفتاری سیاسەتی دەرەوەی ئەو دەوڵەتانەی کە بە شۆڕش یان بزووتنەوەیەك دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست، لەژێر کاریگەری ئەم شۆڕشەدا، رەفتارێکی شۆڕشگێرانەیە و ناچێتە ژێر رێسا باوەکان یانوەک دەوڵەتانی ئاسایی عەقڵانییەت و بەرژەوەندیی نەتەوەیی و پێشبینیکردنەوە. شۆڕشگێڕەکان دەیانەوێت بنەماکانی شۆڕشەکەیان لە چوارچێوەی سنوورەکانیاندا قەتیس نەمێنێتەوە و هەناردەی دەرەوە بکرێت. بۆیە سرووشتی هەر شۆڕشێك پەرەسەندن و بڵاوبوونەوەیەتی و، کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش کە لە ژێر کاریگەری هزری سیاسی شیعە و روانگەی جیهانگەرایی و دادپەروەری تەوەریدایە، بەردەوام هەوڵی فراوانبوون و دژایەتی پێکهاتە هەنووکەییەکانی سیستمی نێودەوڵەتی دەکات و رەوایەتی خۆی لە بنەما هزری و فیقهیەکانی شیعە وەردەگرێت، وەکو: (الامر بالمعروف والنهي عن المنكر)، (الدعوه)، (العداله)، (نفی سبیل) و...هتد (حسینی،1387: ص863).

یەکێك لە رەگەزەکانی ئایدولۆژیای ئیسلامی-شیعی کە رۆڵی گرنگی لە چییەتی و چۆنییەتی پەیوەندییەکانی دەوڵەتی ئیسلامی (ئێران) لە سیستمی نێودەوڵەتیدا هەیە، بنەمای (تەوەلا و تەبـەڕی)یە، لەم روانگەیەوە (تەوەلا) بە مانای دۆستایەتی و بە تایبەت دۆستانی خوایە و دروستکردنی پەیوەندی و ئەولەویەتدانە بە تەعامول لەگەڵیان.(تەبـەڕی)یش بە مانای بێزاری و نەفرەت لە دووژمنانی خوا و بەربەرەکانی لەگەڵ کافرەکان. لەسەر ئەم بنەمایە پێوەرێك دروستدەبێت بۆ دابەشکردنی وڵاتانی جیهان لە سیاسەتی دەرەوەدا بۆ شەش گرووپی: (بـرا، بێلایەن، سەرکەش) لە گرووپی وڵاتانی موسڵماندا و (دۆست و بێلایەن و دووژمن) لە گرووپی وڵاتانی کافردا، پێشکەش دەکات.

هەروەها ئەولەوییەتی پەیوەندیەکان لە سیاسەتی دەرەوەدا دەستنیشاندەکات، یەکەم: پەیوەندی لەگەڵ وڵاتانی جیهانی ئیسلام، پاشان وڵاتە دراوسێکان و دواتـریش دەوڵەتانی سەروو ناوچەیی کە بە دارولحەرب ناسراوە (موسوی زادە، 1387: ص211).

مەبەست لە "دارالحرب" ئەو وڵاتەیە کە لە دۆخی جەنگدایە لەگەڵ ئیسلام و موسڵمانان. هەروەها فەقیهە شیعەکان پێوەری "دارالحرب" بە سەروەریی کافرەکان و جێبەجێکردنی بڕیارەکانی نا-خوایی دەزانن. بەم پێیە "دارالحرب" لە فاکتەرەکانی هەڕەشەکەری سەر ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەتی ئیسلامییە و بۆیە حوکم یان بڕیارەکانی "جیهاد" دەربارەی رووبەڕووبوونەوەی ئەو مەترسی و هەڕەشەیە دارێژراوە.(عمید زنجانی، 1993: 261).

لەم روانگەیە و بەپێی نێوەڕۆکی سیستمی سیاسی-ئایدیۆلۆژیایی کۆماری ئیسلامییەوە، سنوورە بڕوایی و ئایدیۆلۆژییەکان جێگەی سنوورە جوگرافیاییەکان دەگرنەوە و ناسنامەی کۆماری ئیسلامی لە رەگەزەکانی ناسنامەی ئیسلامی، ناسنامەی شۆڕشی ئیسلامی و ناسنامەی ئێرانی پێکدێت، ئەوانەش پێکەوە گرێدراو و تێکئاڵاون و لەکاتە جیاوازەکاندا لەوانەیە رەگەزێکیان بەهێزتـر بێت. کاریگەری ناسنامەی نەتەوەیی لە کۆماری ئیسلامی لەسەر سیاسەتی دەرەوە لە رێگەی پێناسەکردن و دەستنیشانکردنی رۆڵە جیاوازەکاندا دەبێت، چونکە پێکهاتەکانی ناسنامەی کۆماری ئیسلامی جیاواز و فرە چەشنن، ئەوە ئەم دەوڵەتە رۆڵی فرە و جیاوازی دەبێت لە سیاسەتی دەرەوەدا، بۆ نموونە رۆڵەکانی بریتین لە: دەوڵەتی دادپەروەر تەوەر و دژی زوڵم، بکەری دژە دەسەڵاتی زاڵی ناوچەیی ونێودەوڵەتی، دژی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم، دژی ئیستکبار، سەنگەری شۆڕشی رزگارکەرانە، بەرگریکاری ئیسلام و شیعە، پشتیوانی چەوساوەکان(موستەزعەفین)، ئیلهامبەخشی لە جیهانی ئیسلامدا، ناوەندیبوونی جیهانی ئیسلام، دەوڵەتی نموونەی باڵا و سەرمەشق، یارمەتیدەری یەکێتی و یەکگرتوویی جیهانی ئیسلام، دەوڵەتی پێداچوونەوەخواز و پێکهاتەشکێن، دەوڵەتی سەربەخۆ، پشتیوانی بزوتنەوە رزگاریخوازەکان، هاوپەیمانی وەفادار و...تاد (دهقانی فیروز ابادی، 1386: ص79).

بنەمای بانگەشەکردن و بانگخوازی، لە گرنگـترین بنەماکانی سیاسەتی دەرەوەی حکومەتی ئیسلامییە(شیعییە) کە سرووشتی سیاسەتی دەرەوە لەڕوانگەی ئیسلامەوە(تەشەیوع) شرۆڤە دەکاتەوە. بەپێی ئەم روانگەیە، وادادەنرێت کە ئەم کارە لەسەر بنەمای پەیام و بەرپرسیارێتی جیهانیی ئایینی ئیسلامە وەك دوایین ئایین کە لە چوارچێوەی بەختەوەری هەموو مرۆڤەکاندایە و پێویستە بانگەشەی بۆ بکرێت و ئەمە جۆرێکە لە ئەرکی سیاسی و ئایینی بۆ حکومەتی ئیسلامی بە مەبەستی سەرکەوتنی کۆتایی (قزوینی، 1374: ص66). لێرەوە یەکێك لە بنەماکانی سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران کە دەرهاوێشتەی سیستمی هزری-ئایینی وئایدۆلۆژیای تایبەتی مەزهەبیی دەستەبژێر سیاسییەکانییەتی، بنەمای بانگەشەکردن یان بانگەوازکردن کە لە وتەکانی رێبەرانی باڵای کۆماری ئیسلامیی ئێران بە پرەنسیپێکی بنەڕەتیی لە سیاسەتی دەرەوەدا ناو دەبـردرێت. مەبەستیش لێی بڵاوکردنەوە و گەشەپێدانی هزری ئیسلامی-شۆڕشگێرانەیە و بانگەواز بۆ بنەماکانی ئایینی ئیسلام و پەیڕەوکردنییەتی (زارعی، 1391: ص99). بنەمای بانگەشە کردن بۆ ئیسلام(شیعە)، سرووشت و چۆنییەتی جیهاد و هەناردەکردنی شۆڕشیش شیدەکاتەوە. لە لایەکی دیکەیش قبوڵنەکردنی نۆرم یان پێوەرەکانی نێودەوڵەتی و سیستمی جیهانی و هەوڵدەدات بۆ دروستکردنی پێوەر و سیستمێکی نوێ بۆ یەکێتی و یەکگرتوویی جیهانی ئیسلام و ئۆمەتی ئیسلامی، هەروەها بڵاوکردنەوەی کولتووری شەهادەتخوازی و چاوەڕوانی هاتنی رزگارکەر. لەم روانگەیەوە، ئاشتی و ئاسایش تەنیا لەسەر بنەمای دادپەروەری سەقامگیر و جێگیر دەبێت کە ئەمەش روونادات تەنیا بە سڕینەوەی زوڵم و زۆرداری لەرێگەی جیهاد لە پێناو شەریعەتی خوا، ئەمەش لە سیاسەتی پشتیوانیکردنی موستەزعەفان و بزووتنەوە رزگاریخوازەکان لە سیاسەتی دەرەوەدا رەنگدەداتەوە (موسوی زادە و جاودانی مقدم، 1387: ص213).

لێکەوتە و دەرهاوێشتەی دەرەکی ئەم بنەمایە لەڕوانگەی سیستمی هزریی- ناسنامەیی کۆماری ئیسلامی دا، بریتییە لە پاڵپشتی و پشتیوانی ئابووری لەلایەن، ئیمام یان وەلی ئەمریی موسڵمانان بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی و داکۆکی بۆ جیهاد. ئەمەش بە ئامانج و مەبەستی دوو دەستە خەڵك و لایەن دەکرێت:

ا- ئەو کەس و لایەنانە کە هێز و دەسەڵاتیان هەیە و دەکرێت بۆ بەرژەوەندی موسڵمانان یان دەوڵەتی ئیسلامی بەکار بهێندرێن.

ب- ئەو کەسانەی کە هێزی مادیان نییە، بەڵام دەکرێت بۆ بەرژەوەندی دەوڵەتی ئیسلامی بەکاربهێندرێن.(شریعتی، 2008: 313).
بۆیە لە بواری سیاسەتی دەرەوەدا ئەم بنەمایە بەرامبەر دەوڵەتاندا دەکرێت و لەرێگەی پاڵپشتی سیاسی، سەربازی، چەك، ئابووری و دانپێدانان بە دەوڵەت و..تاد، جێبەجێدەکرێت. هەروەها لەرێگەی پاڵپشتی و یارمەتیی سەربازی و دارایی و..تاد، بۆ پارت و رێکخراو و بزووتنەوەگەلێك دەکرێت کە پاڵپشتی لە سیستمی ئیسلامی دەکەن.(شکوری، 1998: 424-427). ئەمەش لەچوارچێوەی ستراتیژیی سیاسەتی دەرەکی و دیپلۆماسیی کۆماری ئیسلامیی ئێران وەک ئامرازی پاراستنی ئاسایشی نەتەوەیی ئەنجامدەدرێت. هەربۆیە ئیمە پشتیوانی تووندی کۆماری ئیسلامی لەو بزووتنەوە تووندڕەوانە دەبینین کە بە تیرۆریست ناسێنراون وەک؛ حیزبوڵلای لوبنان و حەماس و جیهادی ئیسلامیی فەلەستین و حووسییەکانی یەمەن و. .
لەلایەکی دیکەوە، ئایدیا و بنەمای چاوەڕوانی بۆ دەرکەوتن و ئاشکرابوونی ئیمامی زەمان (مەهدی)، یەکێکی دیکە لە رەگەزەکانی ناسنامەی ئایینی-شیعی کۆماری ئیسلامیی ئێران. ئێرانییەکان بە پشتبەستن بە هەندێ گێڕانەوە (روایت) دەربارەی بزوتنەوە و هەستانەوە لە رۆژهەڵاتەوە پێش لە دەرکەوتن و ئاشکرابوونی ئیمامی مەهدی، کۆماری ئیسلامیی ئێران بە ئەرکی خۆی دەزانێت کە بەستێنی بەدیهاتنی ئەم ئایدیایە ئامادە بکات (عشقی، 1379: ص62). ئەم گێڕانەوانە وادەکات ئێرانییەکان تێگەیشتنێکی تایبەتیان هەبێت بۆ پێگەی خۆیان لە جیهان و هەوڵبدەن بۆ هەناردەکردنی شۆڕش، هەروەها هەوڵدان بۆ دووبارە داڕشتنەوەی سیستمی نێودەوڵەتی هەنووکەیی و پشتیوانیکردن لە بزووتنەوە رزگاریخوازەکان لە رەنگدانەوەکانی بنەما و ئایدیای ئاشکرابوون و دەرکەوتنە لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا (فاچلی نیا، 1388: ص296).
هەروەها، رۆحی بەرخۆدان و خەباتگێڕی کە دەرهاوێشتەی ئامۆژگارییە مەزهەبییەکانی شیعەیە، بووەتە پێوەرێکی ناسنامەیی بۆ ئێران. هەر لەسەر ئەم بنەمایەیە کە کۆماری ئیسلامیی ئێران هەرجۆرێك لە سازش لە بەرامبەر گوشارەکانی سیستمی نێودەوڵەتی، لەسەر پرس و بابەتە جیاوازەکاندا (وەکو وەلانان یان پاشگەزبوونەوە لە پەرەپێدانی پرسی ئەتۆمی و پەرەپێدانی توانا مووشەکییە دوورهاوێژ و بالستییەکان و هەناردەکردنی شۆڕش و هەروەها پاڵپشتی لە بزووتنەوە تووندڕەوەکان وەک: حیزبوڵلای لوبنان و حەماس و جیهادی ئیسلامی و حووسییەکان و تەنانەت دژایەتی ئیسرائیل و ئەمریکا و...) رەتدەکاتەوە و درێژە بە سیاسەتەکانی خۆی دەدات. چونکە بە پێی ئەم پێوەرە ناسنامەییە، رۆحی سازشنەکردن و خۆڕاگری لەبەرامبەر کێشە و گوشار و ئابڵووقە و گرفتەکاندا، بۆ رێبەر و دەسەڵاتدارانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆتە بەهایەك لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا (رسولی پانی ابادی، 1390: ص99).
لە روانگەی دەستەبژێر سیاسییە ئیسلامییەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران، دەوڵەت رەهەندێکی سەروو نەتەوەی هەیە و رەوایی خۆی لە خواوەندەوە وەردەگرێت و ئەمەش بەو مانایەیە کە سەروەری نەتەوەیی و سەروەری ئیلاهی پێکەوە کۆدەکرێنەوە. سەروەری کە لەلایەن خواوەندەوەیە لەرێگەی ئیمامەکانی شیعەوە دەدرێتە "وەلی فەقیە" و لێرەوە ئیسلام (تەشەیوع) رەگەزی بنەڕەتیی پێکهێنەری ناسنامەی کۆماری ئیسلامیی ئێرانە و نەتەوەگەرایی(ناسیۆنالیزم) لاواز دەبێت. بەم پێیەش ئێران بەشێکە لە ئۆمەتی گەورەی ئیسلام و دەبێت سیاسەتی دەرەوە هەوڵبدات کە بەرژەوەندییەکان لەسەربنەماکانی ئیسلام-شیعیزم پێناسە بکات و دابـرێژێت، هەروەها پێویستە دەوڵەت ئەرك و بەرپرسیاریی ئیسلامی و سەروو-نەتەوەیی خۆی بەجێ بگەیەنێت (فرزانە پور، 1388: ص129).
لەلایەکی دیکەشەوە، بەپێی چەمکی "ویلایەتی فەقیە"، بواری جوگرافیایی دەسەڵاتەکانی وەلی فەقیە لە چوارچێوەی جوگرافیاییدا سنووردار نابێت، بەڵکوو سەروو نەتەوەییە و هەموو موسوڵمانانی جیهان دەگرێتەوە و ئەرکی وەلی فەقیە رێبەرایەتی و ئاراستەکردن و رێکخستن و هەماهەنگی هەموو موسوڵمانانی جیهانە بۆ هاتنە ئارای ئۆمەتی تاقانەی ئیسلامی و دروستبوونی حکومەتێکی جیهانی ئیسلامی. لێرەوەیە کە نەتەوە بەشێکە لە ئۆمەتی ئیسلامی و ئاسایش و بەرژەوەندییەکانی بە پێی ئاسایشی ئۆمەتی ئیسلامە.(کریمی مله، 2014: 707).
دوو نووسەر بە ناوەکانی (مایکل بارێنت و شبلی تێلهامی)، بڕوایانوایە کە ناسنامەی دروستکراوی پاش شۆڕشی ئیسلامی لەسەر بنەمای ناسیونالیزمی مێژوویی ئێرانی و ئیسلامی سیاسی-شیعی و دژایەتی ئیمپریالیزم، سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران ئاراستە دەکات و رەوایی پێدەدات. هەروەها بڕوایانوایە سەردەمانێك یان لە قۆناغێك کە رەگەزی ناسیونالیزم لە ئێراندا زاڵبوو، ئەوە سیاسەتی هێرشبەرانە و بەرفراوانخوازی و نفووزی ناسیونالیزمی ئێرانی لە سیاسەتی دەرەوەدا ئەولەوییەتی هەبوو، بەڵام رەگەزی ناسنامەپێدەری شۆڕشگێڕی و ئیسلامی سیاسی-شیعی بووە بنەمای فراوانخوازی و سەرپەڕەیی جیهانی ئیسلام لە سیاسەتی دەرەوەی ئێراندا (بارنت و تلهامی، 1383: ص19ـ17).
تەنانەت دەوڵەتی نەتەوەیی(Nation-State) لە گوتاری شیعی-ئیسلامگەرای کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، لە چوارچێوەی ئایدۆلۆژیای ئیسلامی-شیعیدا پێناسە دەکرێت. لەسەر بنەمای تیۆریی سیاسی شیعە، دەوڵەتی هەرێمی و نەتەوەیی رەسەنایەتی شەرعی نییە، چوونکە ئەو سنوورانەی ئێستا کە موسوڵمانان دابەشدەکات، رەوا نین. هەروەها دەوڵەتی نەتەوەیی نەتەوە لەخۆ دەگرێت، کە لە ئیسلامدا رەسەنایەتی نییە. بەڵکوو کۆمەڵگەی سیاسی رەوا لە ئیسلامدا ئۆمەتە و ئۆمەتی ئیسلامی بەمانای کۆمەڵێك موسوڵمانن کە لەرێگەی ئایین و بڕوای هاوبەشەوەوە لە جێگەی نەتەوە، کۆمەڵگەیەکی هاوبەش پێکدێنن و دەوڵەتی ئیسلامیش بەرپرسیارە کە زەمینە و ئیمکانات و توانای پێویست بۆ هاووڵاتیانی ئۆمەتی ئیسلامی بۆ گەیشتن بە ئامانجە پیرۆزەکانیان دەستەبەر بکات. بەپێچەوانەی دەوڵەت ـ نەتەوە، کە ئایدۆلۆژیای ناسیۆنالیزم ژێرخانەکەی پێکدێنێت، بەپێی چوارچێوەی هزری و لۆژیکی کۆماری ئیسلامی لە دەوڵەتی ئیسلامیدا بنەمای ئایدۆلۆژیای ئیسلامی-شیعی ئەوە پێکدێنێت (دهقانی، 1384: ص63ـ62).

بەگشتی لەم روانگەیەدا، دەوڵەت و حکومەت و حوکمرانی سەرچاوەیەکی ئیلاهی و ئایینی هەیە. لەم سۆنگەیەوە بنەمای پاراستنی دارولئیسلام و پاراستنی سیستمی ئیسلامی لەسەربنەماکانی فیقهی شیعیەوە بە (اوجب الواجبات) دادەندرێت، واتا ئەرکێکە کە لە سەرەوەی هەموو ئەرکەکانەوەیە، کە ئەمەش دەبێتە گرنگترین و بنەڕەتیترین بنەمای سیاسەتی دەروەی کۆماری ئیسلامی ئێران کە لە تیۆرییەکانی پەیوەندی نێودەوڵەتی بە مانای پاراستن و مانەوەی دەوڵەت لەسەربنەمای دەوڵەت ـ نەتەوەدا خراوەتە ڕوو، بەڵام لە روانگەی فیقهی ئیسلامی-شیعی، جوگرافیای سنووری بڕوایی و ئایدۆلۆژیایی ئەم سنوورە دیاریدەکات (سید نژاد، 1389: ص8).

ڕۆڵی کۆماری ئیسلامی وەک "ام القری" لە جیهانی ئیسلامدا

یەکێکی دیکە لە تایبەتمەندییە گرنگە ناسنامەییەکانی سیستمی کۆماری ئیسلامی، دەرکەوتنی ئەم دەوڵەتەیە وەک"ناوەند و ڕێبەری جیهانی ئیسلام" یان "ام القری لە جیهانی ئیسلام"دا. ئەم ڕۆڵە ناسنامەییە ریشەی لە سەرچاوە واتاییەکانی پێکهێنەری ناسنامەی سیستمی ئیسلامیی ئێراندایە. سەرچاوەگەلێکی وەک: خستنەڕوو و بەرجەستەکردنی ئۆمەت لە بری نەتەوە، هەوڵدان بۆ دروستکردنی حکومەتێکی ئیسلامیی تاقانە لە جیهاندا، بەجیهانیکردنی ئیسلام و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ئەم سیستمە ئیسلامییە. بەپێی ئەم تایبەتمەندییە و ڕاڤەی دەقەکان، "دارالاسلام" یەك وڵاتە و یەك دەسەڵات و سەروەریی هەیە و بەم پێیە یەك کۆمەڵگە یان ئۆمەتی هەیە. بۆیە ڕێبەرانی کۆماری ئیسلامی بەپێی ئەو تێگەیشتنەی کە لە پێگە و ڕۆڵی دەوڵەتەکەیان هەیانە، ئەوە دەوڵەتەکەیان ناوەندی ئەم "دارالاسلام"ەیە، کە دەتوانێت ڕێبەرایەتیی ئۆمەتی ئیسلامی بگرێتە ئەستۆ. هەروەها بەپێی دکتۆرینی ناسراو بە "ام القری" ئەگەر دەوڵەتێك لەنێوان دەوڵەتانی ئیسلامیدا بوو بە "ام القری"ـی جیهانی ئیسلامی، ئەوکاتە سەرکەوتن و شکستی ئەو دەوڵەتە بریتییە لە سەرکەوتن و شکستی هەموو جیهانی ئیسلام. بۆیە پاراستنی ئاسایش و مانەوەی "ام القری"، لە سەرووی هەموو ئەرکەکانەوەیە. دەربارەی ئەم ڕۆڵەی کۆماری ئیسلامی، ئایەتوڵڵا خومەینی دەڵێت: "ئیمڕۆکە جیهانی ئیسلام سیستمی کۆماری ئیسلامیی وەک تابلۆیەکی گشتگیر بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی خۆی وێنادەکات." بۆیە کۆماری ئیسلامی، خۆی بە "دڵی جیهان" دەزانێت و، ئاسایشی ئەم دەوڵەتە لەسەرووی ئاسایشی جیهانی ئیسلامدایە. بەم واتایە پاراستنی ئاسایشی کۆماری ئیسلامی، بەواتای پاراستنی ئاسایشی جیهانی ئیسلامە. بەپێی ئەم ڕۆڵە ناسنامەییەی کۆماری ئیسلامی، پێگەی کۆماری ئیسلامی بە پێگەیەکی گرنگ دادەندرێت، بۆیە ناکرێت لە سنوورە جوگرافییەکانی خۆیدا خۆی قەتیس بکاتەوە. بەم مانایە کە کۆماری ئیسلامی، پێویستە بە شێوازێك سیاسەت و دیپلۆماسیی خۆی دابڕێژێت کە لە ئاست پێگەکەی لە جیهانی ئیسلامدا بێت.

چوارەم: ناسنامە و سیاسەتی فراوانخوازیی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە سیاسەتی دەرەوەدا

بەڵێنەکانی دەستوری کۆماری ئیسلامیی ئێران بە نەتەوەکان بووەتە هۆی دروستبوونی کێشە و گرفت لە سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران لەگەڵ دەوڵەتانی دیکە و ئەم پاڵپشتی و پشتیوانییە لە بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکان، ئاراستەیەکی دژە دەوڵەت و دژە سیستمی وەرگرتووە و دەوڵەتانی موسڵمان یان ناموسڵمان، سیاسەتی دەرەوەی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە دەستێوەردان لە کاروباری نێوخۆیی خۆیان و پێشێلکردنی سەروەری و بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی دەزانن. هەروەك بەردەوام لە وڵاتانی یەمەن، ئازەربایجان، کوەیت، بەحرەین،عێراق، لوبنان و...تاد، بینراوە، بەڵام کۆماری ئیسلامیی ئێران ئەم پاڵپشتییە، بە دادپەروەریخوازی، مرۆڤدۆستی و بەپێی بنەماکانی شەریعەتی ئیسلامی دەزانێت، هەروەك لە مادەی (154)ی دەستووردا هاتووە یان ئۆمەت تەوەری کە لە مادەی (11) دا هاتووە. بەگشتی ئایدیای جیهانگەرایی کۆماری ئیسلامی لە پێکهاتەی سیستمی نێودەوڵەتی دەوڵەت-نەتەوە تەوەردا، کێشە و گیروگرفت بۆ ئێران و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی دروستدەکات و کردوویەتی (فاچلی، 1391: ص22).
لە بڕگەی شازدە لە مادەی (3)ی دەستووری کۆماری ئیسلامیدا ئەرکی دەوڵەتی ئیسلامی وا پێناسە دەکات: "ڕێکخستنی سیاسەتی دەرەکی وڵات لەسەر بنەمای پێوەرەکانی ئیسلام، بەرپرسیاریی برایانە بەرامبەر بە هەموو موسڵمانان و پاڵپشتی بێوچان لە بەشخوراوانی جیهان". هەروەها لە مادەی (154)دا بەڵێنی پاڵپشتیکرن لە نەتەوە بێبەشەکان دراوە:"کۆماری ئیسلامیی ئێران بەختەوەری مرۆڤ لە هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بە ئامانجی خۆی دەزانێت و سەربەخۆیی و ئازادی حکومەتی ڕاستی و داد بە مافی هەموو خەڵکی جیهان دەزانێت." بەگشتی ئامانجە سەروو نەتەوەییەکان لە دەستوری کۆماری ئیسلامی لە مادەکانی (3، 11، 152، 153، 154) دا هاتوون کە بەرگری لە مافەکانی هەموو موسڵمانانی جیهان، پاڵپشتی و پشتیوانی لە چەوساوەکانی(موستەزعەفانی) جیهان و یەکێتیی سیاسی، ئابووری و کولتووریی جیهانی ئیسلام لە خۆ دەگرێت (نبوی، 1391: ص36).
هەروەها یەکێك لە سەرەکیترین نۆرمەکانی ناسنامەیی کۆماری ئیسلامی کە لە کولتووری ئیسلامی-شیعیەوە سەرچاوە دەگرێت، هەوڵدانە بۆ یەکگرتوویی ئۆمەتی ئیسلامی و بیناکردنی حکومەتی ئیسلامی لەسەربنەمای فیقهیی شیعی-ئیسلامی و لەم ڕوانگەیەشەوە سیستمی نێودەوڵەتی لە یەکە نەتەوەییەکان پێکنەهاتووە، بەڵکوو لە دوو بەرەی دارالاسلام و دارالحرب پێکدێت و لەسەر ئەم بنەمایە بە پێچەوانەی ڕوانگەی ڕۆژئاوایی، چەمکی (ئومەت) لە بەرامبەر چەمکی (نەتەوە) دا، ڕەسەنایەتی و ئەولەوییەتی هەیە و پاراستنیشی ئەرکی هەر موسڵمانێکە و بنەمای پێکهێنانی ئەم ئۆمەتەش لە جێگەی پەیوەستبوون بە هەرێم و خاکەوە، لە

ئیمانداره‌كان و خاوەن بیروبڕوا هاوبه‌شه‌كانه‌وه پێكدێت (كیانی، 1386: ص67).
جگه لەمانه‌ش، خودی ئایه‌تۆڵڵا خومه‌ینی، دامه‌زرێنه‌ری كۆماری ئیسلامی، بڕوای به گه‌ردوونیبوونی ئایینی ئیسلام و مه‌زهه‌بی جه‌عفه‌ری دوازده ئیمامی و هه‌ناردە كردنی بۆ هه‌موو جیهان هه‌بوو و به وته‌ی خودی "خومه‌ینی" ئیسلام ته‌نیا بۆ وڵاتێك یان چه‌ند وڵاتێك یان ته‌نانه‌ت بۆ موسوڵمانه‌كان نییه، به‌ڵكو ئیسلام بۆ هه‌موو مرۆڤایه‌تی هاتووه و ئیسلام دەیه‌وێت هه‌موو مرۆڤایه‌تی بخاته ژێر سێبه‌ری دادپه‌روەری خۆی. له‌ئه‌نجامدا، ئه‌م تێگه‌یشتنه له ئامانجی سیستمی جیهانیی ئیسلامی وادەكات ئێران وەك ته‌نیا كۆماریێكی ئیسلامی-شیعی له ژێر حكومه‌تی وەلی فه‌قیه هه‌وڵبدات، شۆڕشی خۆی هه‌ناردەی هه‌موو جیهان بكات. هه‌رچه‌نده له‌سه‌ر چۆنییه‌تی و شێوازی هه‌ناردەكردنی شۆڕش له‌نێوان تیۆریسیینه‌كانی شۆڕشی ئیسلامی ناكۆكی هه‌یه و هه‌بووه، به‌ڵام له چوارچێوەی ئایدۆلۆژیای شۆڕشگێڕانه‌ی ئیسلامی-شیعی به‌هۆی هه‌بوونی شرۆڤه‌ی هزریی تایبه‌ت، كۆماری ئیسلامی و شۆڕشی ئیسلامی ناتوانێت له‌سنووری ته‌سكی خۆیدا بمێنێته‌وه و به‌ناچار دەبێت به‌رەو دروستكردنی په‌یوەندی له‌گه‌ڵ لایه‌نه‌كانی دیكه بڕوات. ئه‌مه‌ش وادەكات له په‌یوەندییه دەره‌كییه‌كانیدا، دەوڵه‌تی ئیسلامی به‌دواداچوون بۆ ریزێك له ئامانجه‌كان بكات كه خاڵی ناوەندی یان ئامانجی كۆتاییان هه‌وڵدانه بۆ به‌رپاكردنی حكومه‌تی تاقانه‌ی جیهانی و به‌م پێیه ئامانجه‌كانی دیكه له خزمه‌ت ئه‌م ئامانجه كۆتاییه‌دان. (رمضانی، 1381: ص 460). بۆ نموونه كۆماری ئیسلامیی ئێران له په‌یوەندی له‌گه‌ڵ وڵاتانی عه‌ره‌بی ناوچه‌كه به تایبه‌ت وڵاتانی ناوچه‌ی كه‌نداو، له‌ڕێگه‌ی سیاسه‌تی كولتووریییه‌وه، هه‌وڵی زیاتـركردنی كاریگه‌ری ئێران و زیاتـركردنی نفووز دەدات، ئه‌مه‌ش به‌پێی ئه‌و هاوبه‌شییه ئایینی و مێژوویانه و نزیكی جوگرافیایی و بوونی ئێرانییه‌كان و شیعه‌كان له‌م وڵاتانه‌دا، هه‌روەها له‌ڕێگه‌ی ئاڵوگۆڕی بازرگانییه‌وه.

دەرئه‌نجام

ره‌هه‌ند و سه‌رچاوەكانی ناسنامه‌یی له كۆماری ئیسلامی ئێران فره و جۆراوجۆرن، وەكو: مێژووی ئێران و ره‌گه‌ز و هۆكاره مادی و مانایی‌كان كه بوونه‌ته هۆی تێگه‌یشتنی تایبه‌ت له (خود) و (ئه‌ویتـر) له‌لای ئێرانییه‌كان، هه‌روەها ره‌گه‌زی ئایینی، مه‌زهه‌بی شیعه‌ی دووازده ئیمامی، زاڵه به‌سه‌ر سیستمی سیاسی و تێگه‌یشتنی دەسته‌بژێره سیاسییه‌كانی كۆماری ئیسلامی ئێران. ئه‌وەش بۆته هۆی ئه‌وەی كه رۆڵی تایبه‌ت و جیاواز بۆ خۆیان پێناسه بكه‌ن، وەكو: دەوڵه‌تی دادپه‌روەریخواز، دەوڵه‌تی دژی ستەم و زۆرداری، دەوڵه‌تی دژی ئیمپریالیزم و زایۆنیزم، دژی كۆلۆنیالیزمی جیهانی، به‌رگریكاری ئۆمه‌تی ئیسلامی و شیعه‌كان، ناوەندی جیهانی ئیسلام، پشتیوانی بزووتنه‌وه رزگاریخوازەكان، هه‌روەها ئه‌م سه‌رچاوه ئایینی ـ ئیسلامییه، كه له‌سه‌ر بنه‌مای فیقهی شیعه و جۆره روانگه‌یه‌كی تووندڕەوانه و خوێندنه‌وەی تایبه‌ت بۆ ئایینه، له‌سه‌ر كۆمه‌ڵێك بنه‌مای هزری راوەستاوه كه بووەته به‌شێك له ناسنامه‌ی كۆماری ئیسلامی، وەكو: بنه‌ماكانی دادپه‌روەریخوازی، بنه‌مای ولایه‌ت و رێبه‌رایه‌تی فه‌قیه، بنه‌مای (ته‌وەلا و ته‌به‌ڕی)، بنه‌مای بانگه‌شه‌كردن، بنه‌مای دارولئیسلام و دارولحه‌رب، ته‌قییه و چاوەڕوانی دەركه‌وتنی ئیمامی مه‌هدی بۆ رزگاركردنی هه‌موو جیهان، بنه‌مای شه‌هادەتخوازی و جیهاد له‌پێناو خوا، بنه‌مای نه‌فی سه‌بیل كه بۆته هۆی په‌یڕەوكردنی سیاسه‌تی (نه شرقی و نه غربی)، هه‌روەها گوتاری جیهانی سێیه‌مگه‌رایی و به‌رگری له چه‌وساوەكانی جیهان، دیسانه‌وه ئاراسته‌ی ره‌فتاری ئێران دەكات. ئه‌مه جگه له فاكته‌ری جیۆپۆلیتیك و جوگرافیای تایبه‌تی ئێران، كه لێره‌وه به‌پێی تیۆری كۆنستـراكتیڤیزم، بۆمان ڕوون دەبێته‌وه كه ئه‌م بنه‌ما مادی و هزریانه، ناسنامه‌ی تایبه‌تی دەوڵه‌تی ئێران دروستده‌كه‌ن، دواتـر ئه‌م تێگه‌یشتنه و ناسنامه‌یه دەبێته هۆی پێناسه‌كردنی جۆرێكی تایبه‌ت له ئاسایشی نه‌ته‌وەیی و به‌رژەوەندی نه‌ته‌وەیی. له ئه‌نجامدا سیاسه‌تی دەره‌وەی كۆماری ئیسلامی ئێران، ئامرازی جێبه‌جێكردن و به‌دیهێنانی ئه‌م ئامانج و به‌رژەوەندیانه‌یه.
له‌م روانگه‌یه‌وه، كرۆكی سیاسه‌تی دەره‌وەری ئێران، ئه‌وەیه كه بتوانێت له‌ڕێگه‌ی هۆكاری ئایین-مه‌زهه‌ب، هێڵێك بۆ گوشارخسته‌سه‌ر دەوڵه‌تانی ناوچه‌كه، كه به "هیلالی شیعی" ناسراوه، دروستبكات. ئه‌م هێڵه، وەك به‌ره‌یه‌كی به‌رگری، مه‌ترسی و هه‌ڕەشه‌كانی سه‌ر ئێران دوور دەخاته‌وه و له‌م رێگه‌یه‌وه پێگه‌ی جیۆسیاسیی ئێران به‌رزتر دەكاته‌وه. كۆماری ئیسلامی، به‌م رێگه‌یه‌وه نه‌بێت ناتوانێت له گۆشه‌گیربوونی جیۆستراتیژی و ته‌نانه‌ت جیۆئیكۆنۆمیك رزگاری بێت، به‌هۆی ئه‌وەی كه له ژینگه‌ی ئاسایشیی خۆیدا هه‌ست به‌بوونی ئاسایش ناكات. به واتایه‌كی دیكه، پرس و گۆڕانكارییه ناوچه‌ییه‌كان بۆ كۆماری ئیسلامی، ره‌هه‌ندی ئاسایشیی هه‌یه. ئه‌مه‌یش دەگه‌ڕێته‌وه بۆ ناسنامه‌ی ئه‌م سیستمه سیاسییه‌ی ئێران و ئامانجه باڵاكانی و، به‌م پێیه‌ش پێناسه‌كردن و دەستنیشانكردنی سنووری دۆست و دووژمنه‌كان و هه‌روەها به‌رژەوەندییه‌كانی. له‌م روانگه‌یه‌وه، كێشه و گیروگرفته‌كانی كۆماری ئیسلامیی ئێران و كۆمه‌ڵگه‌ی نێودەوڵه‌تی، دەرهاوێشته‌ی ناكۆكی ناسنامه‌ییه یان به واتایه‌كی دیكه، جیاوازی له به‌ها و پێوەره زاڵه‌كانی سیستمی سیاسی كۆماری ئیسلامیی ئێران و جۆری تێگه‌یشتنی رێبه‌ر و دەسته‌بژێر ئایینی-سیاسییه‌كانییه‌تی له‌هه‌مبه‌ر به‌هاكان، نۆرم و پێوەره‌كان، رێكخراو و دامه‌زراوەكان و پێكهاته‌ی سیستمی نێودەوڵه‌تی، بۆ نموونه: دژایه‌تیكردنی رۆژئاوا به‌گشتی و ئیسرائیل و ویلایه‌ته یه‌كگرتووەكانی ئه‌مریكا به تایبه‌ت، پرسی پرۆگرامی ئه‌تۆمی، پاڵپشتی له بزوتنه‌وه توندڕەوەكان و. تاد. كۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ به‌رژەوەندی و ئامانجه‌كانی، كه فۆرمێكی ریاڵیستی وەردەگرێت، كه‌ڵك له ئایدیۆلۆژی وەردەگرێت، به‌ڵام ئه‌وەی راستی بێ، ناسنامه‌یی و ئایدیۆلۆژیكییه. گۆڕانكارییه‌كانی رۆژهه‌ڵاتی نێوەڕاست، به‌تایبه‌ت له‌م ساڵانه‌ی دوایی، بوونه هۆی ئه‌وەی كه مه‌زهه‌بی شیعه وەك هێزێكی كاریگه‌ر دەربكه‌وێت و رۆڵی كۆماری ئیسلامیی ئێران ئه‌مه‌ی به‌رجه‌سته كردووه؛ هه‌ر له رووخانی سه‌ددام حوسێن له ساڵی (2003)وە، تا جه‌نگی سی و سێ رۆژەی حیزبوڵڵا له لوبنان له‌گه‌ڵ ئیسرائیل له ساڵی (2006)دا و پرسی سووریا و جه‌نگی دژی داعش، گۆڕانكاریی

جیۆپۆلیتیکیی لە بەرژەوەندیی کۆماری ئیسلامیی ئێران دروستکردووە. چونکە، ئامرازی سەرەکیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بۆ هەژموون و کۆنترۆڵی ناوچەکە، گرووپە شیعەکانی لایەنگری ئێرانن وەکو: حیزبوڵڵای لوبنان، حەشدی شەعبی و، لە ناوچەی کەنداویش دا عێراق، سووریا، لوبنان، بەحرێن، سعوودیە و ئەوانیدیکە..

سەرچاوەکان:

1. اسکندریان، مهدی، (1383)، هویت و رابگه ایران و اتحادیه اروپایی، کتاب اروپا (3)، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین المللی ابـرار معاصر تهران، (2004).

2.آقایی، سیدداود و رسولی، الهام، (1388)، ((سازه‌انگاری و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال اسرائیل))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 39، شماره: 1، (2009).

3. امام خمینی، روح الله(1991)، صحیفه نور، ج 5، تهران: مرکز مدارك فرهنگی انقلاب اسلامی، وزارت ارشاد اسلامی، .1370

4. امام خمینی، روح الله(2010)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر اثار امام خمینی، ج: 21، .1389

5. بارنت، مایکل و تلهامی، شبلی، (1383)، سیاست و هویت در خاورمیانه، تـرجمه: مرتضی بحرانی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبـردی، (2004).

6. بیلیس، جان و اسمیت، استیو، (1383)، جهانی شدن و سیاست: روابط بین الملل در عرصه نوین، تـرجمه: محمد رضا راه چمنی، تهران: انتشارات ابـرار معاصر، (2004).

7. پرهیزکار، غلامرضا(2011)، درامدی بر مفاهیم مرتبط با نظریه اسلامی امنیت، فصلنامه معرفت سیاسی، سال سوم، شماره: 2، پاییز و زمستان .1390

8. پلانو، جك. سی و روی، التون، (1375)، فرهنگ روابط بین الملل، تـرجمه: حسن پستا، تهران: فرهنگ معاصر، (1996).

9. جوادی ارجمند، محمد جعفر، (1389)، ((هویت و شاخص های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 40، شماره: 1، (2000).

10. حسینی، محمد تقی، (1387)، ((تحول نقش ایران و چالش های پیش رو))، تهران: دفتـر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و دوم، شماره: 4، (2008).

11. دهشیری، محمدرضا، (1383)، ((نگاهی کوتاه به کارنامه‌ی نظام جمهوری اسلامی ایران درحوزه سیاست خارجی))، قم: مجله دانشگاه اسلامی، سال هشتم، شماره: 24و23، (2004).

12. دهقانی فیروزابادی، سید جلال و نوری، وحید، (کتاب)، (1391)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران اصول گرایی، تهران: دانشگاه امام صادق، (2012).

13. دهقانی فیروزابادی، سیدجلال و رادفر، فیروزه، (1388)، ((الگوی صدور انقلاب در سیاست خارجی دولت نهم))، تهران: دانشگاه امام صاق، دوفصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال پنجم، شماره: 10، (2009).

14. دهقانی فیروزابادی، سیدجلال، (1384)، تحول گفتمانی درسیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات مؤسسه ایران، (2005).

15. دهقانی، سید جلال، (1386)، ((گفتمان اصول گرایی عدالت محور در سیاست خارجی دولت احمدی نژاد))، تهران: دانشگاه امام صادق، دوفصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، فصلنامه دانش سیاسی، سال سوم، شماره: 5، (2007).

16. رسولی پانی ابادی، الهام، (1390)، ((مبانی بیناذهنی هویت نظام جمهوری اسلامی ایران))، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبـردی، فصلنامه مطالعات راهبـردی، سال چهاردهم، شماره: 51، (2011).

17. رمضانی، روح الله، (1381)، چهارچوبی تحلیلی بـرای بـررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تـرجمه: علیرضا طیب، چاپ دوم، تهران: نشرنی، (2002).

18. رمچانی، روح الله، (1388)، ((درك سیاست خارجی ایران))، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبـردی، فصلنامه بین المللی روابط خارجی، سال اول، شماره: 1، (2009).

19. زارعی، بهادر، (1391)، ((بـررسی جایگاه اصل دعوت در اندیشه اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 42 ، شماره: 2، (2012).

20. سیدنژاد، سیدباقر، (1389)، ((مطالعه تحلیلی و تطبیقی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با نظریه سازه‌انگاری))، قم: دانشگاه باقرالعلوم، فصلنامه علوم سیاسی، سال سیزدهم، شماره: 49، (2010).

21. شبان نیا، قاسم(2006)، واژه‌شناسی فقه راوبط بین الملل، فصلنامه علوم انسانی، فصلنامه معرفت، شماره: 102، .1385

22. شریعتی، روح الله(2008)، قواعد فقه سیاسی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، .1387

23. شکوری، ابوالفضل(1998)، فقه سیاسی اسلام، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ دوم، 1377.
24. عشقی، لیلی، (1379)، زمانی غیر زمان ها: امام، شیعه و ایران، ترجمه: دکتر احمد نقیب زاده، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران، (2000).
25. عگایی، رسول و رسولی پانی ابادی، الهام، (1389)، ((بررسی نقش و جایگاه سیاست خارجی در نظریه‌های روابط بین الملل))، تهران: دانشگاه تهران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، فصلنامه سیاست، دوره: 40، شماره: 3، (2010).
26. عمید زنجانی، عباسعلی(1993)، فقه سیاسی، تهران: انتشارات امیرکبیر، 1372.
27. فاضلی نیا، نفیسه، (1388)، انقلاب اسلامی و نقش مهدویت و انتظار: مجموعه اثار چهارمین همایش بین المللی دکترین مهدویت، جلد دوم، قم: انتشارات بین المللی المصطفی، (2009).
28. فاضلی، حبیب الله، (1391)، ((تفکیك قوا و سیاست خارجی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: ضرورت تفسیری مبتنی بر کارامدی))، تهران: دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام، فصلنامه رهنامه سیاستگزاری، سال سوم، شماره: 2، (2012).
29. فرزانه‌پور، حسین، (1388)، ((مقایسه رفتاری سیاست خارجی ایران: گفتمان ارمان گرای ارزش محور و گفتمان ایدئولوژیك محور عمل گرا))، تهران: انجمن علوم سیاسی ایران، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره: 2، (2009).
30. قزوینی، سید علی، (1374)، ((بحثی درباره سیاست خارجی اسلام: پژوهشی در بعد فقهی سیاست خارجی ایران))، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، فصلنامه سیاست خارجی، سال نهم، شماره: 1، (1995).
31. کریمی مله، علی(2014)، الگوی مردم سالاری دینی و امنیت دینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفدهم، شماره: 2، تابستان 1393.
32. کریمی مله، علی(2014)، تأملی معرفت شناسانه در مساله امنیت ملی از نگاه امام خمینی، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، شماره: 4، زمستان 1383.
33. کیانی، داوود، (1386)، منافع ملی جمهوری اسلامی ایران (مجموعه مقالات)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، (2007).
34. متقی، ابراهیم(2007)، تعارچ در ایدئولوژی: بررسی الگوی فرایند تقابل گرایانه امریکا علیه ایران، مجله زمانه، سال پنجم، شماره: 44، 1386.
35. مشیرزاده، حمیرا، (1385)، تحول در نظریه‌های روابط بین الملل، تهران: انتشارات سمت، (2006).
36. مشیرزاده، حمیرا، (مقاله)، (1385)، تحلیل سیاست خارجی ایران از منظر سازه‌انگاری در نگاهی به سیاست خارجی ایران، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، (2006).
37. موسوی خمینی، روح الله، (1377)، ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر اثار امام خمینی، (1998).
38. موسوی زاده، علیرچا و جاودانی مقدم، مهدی، (1387)، ((نقش فرهنگ در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران))، تهران: دانشگاه امام صاق، دو فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، دانش سیاسی، سال چهارم، شماره: 8، (2008).
39. نبوی، مرتضی، (1391)، ((راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با الهام از قانون اساسی))، (2012). (برگرفته از: پژوهشکده تحقیقات راهبردی، فصلنامه‌های پژوهشکده تحقیقات راهبردی).